

DİJİTAL ÇAĞIN İNSANI

Nazife Güngör*

* Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi

Yeni bir çağın eşiğindeyiz. Dijital teknolojiler doğrudan üretim ilişkilerine dâhil oldukları ve üretim biçiminin değişmesine etki ettikleri için çağ değişiyor. Geriye doğru dönüp bakıldığında görünen odur ki tarihinin her döneminde insanlık, kendi hikâyesini genelde üretim araçları, üretim biçimi ve üretim ilişkileri üzerinden dizayn etmiştir. İnsanlık tarihinin çağlara bölünüşü, dönemlere ayrılışı da öncelikle üretim temeli üzerinden gerçekleşmiştir. Çünkü üretim toplumdaki bütün bir sistemin temelini oluşturmaktadır. Örneğin, insanların doğayla baş başa oldukları toplayıcılık döneminde insan toplulukları da dağınık ve sistemsizdi. İnsanların toprağı ekip biçmeyi öğrenmeleriyle birlikte yerleşik yaşama geçilmeye, dolayısıyla da toplumsal sistemler oluşmaya başladı. Toprağı dayalı oluşan bu toplumsal sistem binyıllar boyu insanlığı toprak sahibi efendiler ve topraktan yoksun köleler biçiminde ikiye ayırarak devam etti. Makineleşmeyle birlikte ise toplumsal sistem üretim araçlarına, yani makinelere sahip patronlar ve onların emrinde çalışan işçiler ikilisi üzerine biçimlendi. Günümüzün dijitalleşme çağında ise insanlık dijital alanda varlık gösterenler ve dijital alana erişim sağlayamayarak bu alanda varlık gösteremeyenler olmak üzere ikiye ayrılarak yeni bir sistem oluşturmaya yöneldi. Bu yazıda da insanlık tarihinin bu ayrımlar üzerine temellenerek geçmişten bugüne gelişimini kültürel temel üzerinden kısaca değerlendirmeye çalışacağız.

Toprak Değerli Dönem

İnsanlık tarihinin gerilerine doğru şöyle bir göz atalım. Toprağın ekme yetiştirme potansiyelinin henüz keşfedilmemiş olduğu ilkel toplayıcılık dönemlerinde insanlar hayatlarını devam ettirmek için toprağı ekip biçmek yerine toprak kendiliğinden ne verirse ona razı oluyorlardı. Toplayıcılık ve göçebelik dönemi olarak bilinen bu ilkel dönemlerde insanlar yiyecek bulmak için iklimsel ve coğrafi koşullara bağlı olarak sürekli yer değiştirmek zorunda kalıyorlardı. Üretim yapmaksızın, yalnızca doğanın verdikleriyle yetinerek yaşamlarını devam ettirmeye çalışan toplayıcılık ve göçebelik döneminin insanları sürekli hareket halinde oldukları için de sistem oluşturamıyor,

klan temelli kabileler halinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. İnsanların gereksinimlerinin henüz biyolojik varlıklarını sürdürmek noktasında kaldığı bu dönemlerde onların kendilerine ve başkalarına ilişkin insansal birtakım kavrayışlar geliştirmelerini beklemek yanlış olur. Dolayısıyla o dönemlerde insanların strateji geliştirebilmeleri, sistem kurabilmeleri de mümkün değildi. Bu nedenle o dönemlerde kültürel bir üretim veya tavır geliştirmek de söz konusu olamazdı.

İnsanlık ne zamanki toprağı keşfedip ekip biçmeyi, ondan ürün almayı öğrendi, işte o zaman yerleşik hayata geçmeye, sistem kurmaya, topluluktan topluma, klandan devlete doğru yapılanmaya başladı. Belli bir toprak parçası üzerinde yerleşerek, diğer insanlarla bir arada süreklilik halinde bir yaşam kurmaya başlayınca beraberinde toplumsal yapı oluşturmak, işbölümü esasına dayalı örgütlenmelere yönelmek (aile, hukuk sistemi, yönetim sistemi, iş ve üretim örgütlenmesi vs.) de gereklilik haline geldi. Daha da önemlisi belli bir toprak üzerinde birlikte yaşamayı süreklilik haline getiren insan toplulukları kültürel üretim ve paylaşım yapmaya başladılar.

İnsanlık tarihinin toprak merkezli bu dönemi her açıdan kendi tarzını oluşturdu. Toprak merkezli üretim biçimi kendine özgü üretim ilişkilerini oluşturdu. Asıl değer in toprak olduğu bu dönemde toplumlar toprağına sahip olanlar ve toprağı olmayanlar olmak üzere ikiye ayrıldı. Toplumsal, siyasal, hukuksal ve kültürel sistemler de bu ikili ayırım üzerine biçimlendirildi. Toprağına sahip olanlar sistemi kendi çıkarları doğrultusunda oluşturdu. Sahipler efendi, çalışanlar köle olacak biçimde bir sistem doğdu. Efendiler, geniş toplumsal kesimleri kendi sahipliklerindeki toprağına bağlayarak toprakla birlikte onları da kendi mülkiyet alanlarına aldılar. Siyasal sistemi ve hukuk sistemini de buna göre oluşturdu. Böylece azınlıkların kitleleri kontrolü mümkün hale geldi. Bu yapı ilkel dönemlerden feodal dönemlerin sonuna kadar devam etti.

Bu döneme kültürel açıdan bakıldığında da aynı ikili gelişmenin söz konusu olduğu söylenebilir. Toplumun yönetici kesiminde yer alan, dolayısıyla da kitlelerin kendilerine hizmeti üzerinden yükselen değer haline gelen insanlar sanatın ve estetiğ in en ince ayrıntısıyla nüfuz ettiği bir yaşam biçimi oluştururken, onların dışındaki kitleler zorlu bir yaşam mücadelesi verirken sanata, estetiğ e, incelmış beğeni tarz ve yaşam biçimlerine ayıracak

ne zaman ne de olanak yaratamadılar. Bu nedenle de çoğunlukla köle adı verilen bu kitleler gündelik yaşamlarının ağır koşulları altında spontane, gelişigüzel, kendiliğinden oluşan kültürlerinin içerisinde evrilerek geldiler. Örneğin, kızgın güneşin altında tarlada çalışırken söyledikleri türküler onların sanatı oldu. Yazın sıcağın, kışın soğuktan korunmak için büründükleri çaputlar onların giyim kuşam kültürü, açıklıklarını gidermek ve uzun süre tok kalabilmek için yedikleri un ağırlıklı beslenme onların mutfak kültürünü oluşturdu. Zaman içerisinde yaşam koşulları iyileştikçe, sanatla, estetikle tanışıkça da yiyip içtiklerini, giyip kuşandıklarını, acılarının sese dönüşümü olan türkülerini sanata dönüştürerek kendilerine özgü kültürlerini oluşturmaya yöneldiler. Böylece yaşam koşulları ve de yaşam mücadeleleri zorlu olsa bile en azından kendilerine ilişkin bir kavrayış, bir dışavurum gerçekleştirmeye başlamışlardı. Bu da onların yaşam mücadelelerine yeni bir boyut katmaları, yeni bir alan açmalarıydı. Bu alan sanatın ve kültürün simgesel temsil alanıydı. Bu alandaki varlıkları, geleceğe yönelik umutlarını da beslemekteydi.

Gücün Topraktan Makineye Geçişi

Sanayileşme ise insanlık tarihinin ikinci önemli dönemi oldu. Makinelerin üretim ilişkilerine eklenmesi ve giderek insanın yerini almasıyla birlikte toprak asıl değer olmaktan çıktı, makineler asıl değer olmaya başladı. Böylece gücün eksenini taşınmazdan taşınır doğru yer değiştirmeye başladı. İnsanlık gücün taşınır değere doğru kaymasıyla da yetinmedi, onu simgesel değerle de pekiştirdi. Böylece para, gücün merkezi haline geldi. Parayla alınıp satılan makineler, yani üretim araçları ise üretim ilişkilerinin biçimlenmesinin temel aygıtları olarak biçimlendiler.

Gücün ekseninin taşınmazdan taşınır doğru kayması, buna bağlı olarak paranın da asıl değer haline gelmesiyle birlikte toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler yeni baştan biçimlendirilmeye başladı. Temel değeri para olan yeni dönemin ekonomi sistemi kapitalizmdir. Paraya sahip kesimler yeni dönemin üretim araçlarının, yani makinelerin de sahibi haline gelirken yeni bir sahiplik ve mülkiyet yapısı da kapitalist sistem içerisinde biçimlendi. Eskinin toprağa bağlı, toprakla alınıp satılan köleleri ise yeni dönemin sanayi işçileri haline geldiler. Böylece toprağa sabitlenmiş efendi-köle ikilisinin yerini yeni dönemde patron-işçi biçimindeki değişken ilişki aldı.

Sanayi merkezli üretim biçiminin egemen hale gelmesi, gücün parayla simgelenmesi ve paranın asıl değere dönüşmesiyle birlikte insana, insanlığa ve topluma dair her şeyin değer skalasının da para olması dikkat çekicidir. İnsan ilişkilerinin, insanların birlikte yaşarken spontane olarak ürettikleri kültürün, aile yapılanmasının vb. her tür şeyin parasal değer üzerine biçimlendiği ve maddi temel üzerinden değerlendirildiği gözlenmektedir. İnsanlığın manevi değer alanı olarak bilinen kültür bile bu dönemde endüstriyel ortamda üretilip paketlenerek insanlara satılan bir ticari aygıt haline geldi. Düşünceler parayla satılmaya duygular paraya sarmalanarak yaşanmaya ve yaşatılmaya başlandı. Böylece insanlar, insanlıklarını özünü oluşturan duygularıyla aralarına mesafe koymaya, onlardan bağımsızlaşmaya, bir başka deyişle onları metalaştırmaya başladılar. Hatta giderek değer skalasında insan ve para yer değiştirmeye başladı. İnsan, kendisini kanıtlamak, gücünü pekiştirmek için paraya sığınmaya başlarken kendi insansal özelliklerinden giderek uzaklaşmaya yöneldi.

Sanayileşmeyle birlikte toplumsal yapı da yeni baştan organize edildi. Toprağa bağlı kırsal yaşamdan makineye bağlı kentsel yaşama doğru bir evriliş oluyordu. Bu dönüşüm insan ilişkileri ve iletişim biçimini önemli ölçüde etkiliyor. Kırsal ortamda kuşaklar boyu bir arada yaşayan, kan bağıyla, inanç birlikteliğiyle, kültürel paylaşım ile birbirleriyle ilişki içerisinde olan, iletişim kuran insanlar için kent ortamı, birbirlerine ayrı düştükleri, yakınlarından, hemşerilerinden, akrabalarından, kültürdaşlarından ayrıldıkları, ilişki ve iletişim biçimlerini yeni baştan organize ettikleri bir ortam haline geldi. Bu yeni yaşamlarındaki tek ve en güçlü paylaşım alanları ise endüstriyel ortamda üretilerek kendilerine yine parasal değer üzerinden verilecek olan popüler kültürdü. Kendileri tarafından üretilmeyen, onların yaşamlarından birtakım motifler taşısa bile onların yaşam alanlarının dışında tümüyle sentetik bir ortamda ve biçimde üretilmiş olan bu popüler kültür paketleri ise onları birleştirmek yerine tümüyle ayrıştırmaya, yabancılaştırmaya ve en önemlisi de yalnızlaştırmaya başladı.

Dolayısıyla da yeni dönemin insanı paylaşmak yerine ayrışmayı, güven yerine güvensizliği, cesaret yerine korkuyu, kaygıyı öğreniyor, yani yabancılaşıyor. Yalnızca başkalarına değil, kendisine de yabancılaşıyor. Yabancılaşan insandan da kültür üretmesi beklenemez. Çünkü kültür insanın yaşarken ürettiği bir değerdir. Yaşarken duyularının, hissedişlerinin,

dokunuşlarının, beğenilerinin, hazlarının, sevinçlerinin, üzünçlerinin dışavurumundan, ürüne dönüşmesinden oluşan bir değer, kavrayış, gösteri ve paylaşım alanıdır kültür. Kendisine, içerisinde yer aldığı çevreye, yaşama yabancılaşan insanın ise kültür üretmesini beklemek boşuna olur. İşte bu nedenle de birileri çıkıp insanlar için kültür üretip onların paylaşımına, daha doğrusu tüketimine sunarlar. Paranın merkezi bir değer alanı ve aracı haline gelmesiyle birlikte olan da bundan öte bir şey değil.

Beynin Uzantısı Araçlar ve Dijitalleşme

Bugün gelinen noktada ise insanlık yeni bir döneme giriyor. Çünkü dijital teknolojik gelişmelerin odak etki noktası yine üretim. Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte üretim biçimi ve üretim ilişkileri yeni baştan organize edilmeye başlandı. İnsanlığın henüz yeni girmeye başladığı dijital çağda makineler hacim olarak küçülürken üretimsel etkileri uzay açılımlı olarak akıl almaz biçimde büyüyor. Gücün simgesel değeri olan para yeni dönemde de etkisini korumakla birlikte bu değerın yeni pekiştirici gücü materyal üretimden bilgi üretimine, bir başka deyişle somut üretimden soyut üretime doğru evrilmeye başladı. Görünen o ki yakın bir gelecekte gücün simgesel değeri paradan bilgiye doğru geçiş yapacaktır.

Asıl önemlisi ise bu yeni dönemin teknolojileri bir önceki dönemin makinelerinden farklı olarak insanın beyninin uzantısı olarak gelişiyorlar. Büyük sanayi döneminin makineleri insanın beden gücünün uzantıları olarak gelişmişlerdi ve üretimdeki yerlerini almışlardı. Şimdi ise insanın beyninin uzantısı olarak gelişen bir teknoloji söz konusu. Yapay zeka insanın kendi beyin kapasitesini de aşarak geldiği bir nokta. İnsan yalnızca kendi yerine iş yapan değil, kendisi yerine düşünen makineler de üretmeye başladı. Bu bir yandan üretimde akıl almaz bir yüksek kapasiteye doğru gidilmesi anlamına geliyor, ama diğer yandan da bu düşünen makineler günün birinde yaratıcısı olan insandan çok daha yüksek kapasiteyle düşünmeye başlarsa ne olacak? İşte insanlığın gelecek kâbusu da bu noktada beliriyor.

Bir yandan ütöpik bir gelecek. Çevresinde bütün işleri yapan, hizmette kusur etmeyen makineler (robotlar) insanın yaşamını kolaylaştıracak, zamanını daha keyifli geçirmesini sağlayacak, ama diğer taraftan ya ondan daha üst düzey bir düşünüş moduna geçerse ne olacak? İnsanlık kendisinden çok daha kapasiteli bu makinelerle nasıl başa çıkacak? Mademki güç

kimdeyse kontrol ondadır, o halde insan yapımı robotlar insanın çok daha üzerinde bir kapasiteye sahip hale gelirlerse kontrol onlara mı geçecek? Aslında düşünürlerin bugün en çok kafa yordukları konulardan biri de bu. Gelecekteki sistemin odağında kim olacak? İnsan mı yoksa makine mi? Ütopik ve distopik tartışmalar da bu kulvarda ilerliyor.

Diğer yandan dijitalleşmeyle birlikte insan ilişki ve iletişimde de yeni bir sürece giriliyor. Büyük sanayi öncesinde yüz yüze ilişki ve iletişim egemenken, büyük sanayi devrimiyle birlikte ikincil ve dolayımli bir ilişki ve iletişim biçimlenmeye başlamıştı. Şimdilerde ise insanın insanla iletişiminin yerini insanın makineyle iletişimi alıyor. İnsan, başka insanlarla iletişim kurmak yerine kendi yarattığı olan makineyle iletişim kurmaya başladı artık. Bu da iletişim bilimlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılıyor. İletişim bilimleri içerisinde gelişen kuram ve kavramların yeni baştan ele alınması, insan ve insan makinenin iletişimini anlatan yeni kavramların, kuram ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekiyor.

Geleceğin İnsanı!

Dijital çağ olarak da adlandırılan bu çağda insanlığı neler bekliyor dersiniz?

Dijitalleşme üretim ilişkilerine dâhil olarak geliştiği için toplumun bütün kılcal damarlarına nüfuz ederek yayılıyor. Üretim ilişkilerinde büyük değişim var. Üretim araçları küçüldükçe üretim ortam ve ilişkileri de yeni baştan biçimleniyor. İş yerleri ev dışı ofislerden eve yönelmeye başladı. Ofis alanları cep telefonu ölçüsünde küçülüyor. Ürün ve hizmet üretiminin önemli bir kesitinde yer almaya başlayan dijital teknolojilerle birlikte ihtiyaç duyulan iş gücü insandan makineye doğru evriliyor. Bütün bunlar insanlar arası ilişki ve iletişim biçimi üzerinde de önemli etkiler yaratacağına benziyor. Dolayısıyla da bu yeni durumu anlatacak, çözümlenecek, anlayacak yeni kuram, yöntem ve kavramlara ihtiyaç var.

Bu yeni dönem toplumsal sistemi de değiştiriyor. Aile yapısında değişim süreci şimdiden kendisini göstermeye başladı bile. On yıl öncesine kadar televizyon nedeniyle aile bireyleri arasındaki iletişimin azalmaya başladığını söylüyorduk, ama şimdi geldiğimiz noktada bilgisayar temelli iletişim araçlarıyla bu mesafenin belirgin biçimde açıldığını görüyoruz. Akşamları iş

veya okul dönüşü dinlenmek üzere aynı koltukta oturan kişiler birbirleriyle selamlaşmak yerine akıllı telefonlarının ekranlarına odaklanmakta ve yanındakileri adeta unutmaktadır. Bedensel olarak aile içerisinde, evde olan kişiler zihinsel ve duygusal olarak evin dışındadırlar aslında. Aynı mekânın anlık paylaşımında bile insanlar arasındaki mesafenin giderek artması yeni bir iletişim, ilişki ve de toplumsal sistemin oluşmaya başladığını gösteriyor.

Sanal İletişim ve İlişki Biçimleri

Arkadaşlık ve dostluk ilişkileri dolayimli hale geliyor. Arkadaş çevresiyle ilişkiler günümüzde giderek internet bazlı sosyal medya mecralarına kaymaya başladı. Sanal ortamda gelişen arkadaşlık ve dostluk ilişkileri insanları yüze yüze ilişki ve iletişim ortamından uzaklaştırmakta ve yabancılaştırmaktadır. Bu yeni ortamda her birimiz eskisine göre çok fazla sayıda insan tanımaktayız, çok farklı ortamlardan, meslek gruplarından, toplumsal kesimlerden insanlarla iletişime geçmekteyiz. Tanıdıklarımızın sayısı artmakta, sanal ortamda çok fazla sayıda arkadaşlık ortamı oluşturmaktayız, ancak bu dost ve arkadaş çevremizi genişletip güçlendirmek anlamına gelmekte midir acaba? Sözelimi bir sorunla karşılaştığımızda sanal arkadaşlarımız yardımımıza koşar mı? Geleneksel ilişki ortamında çevremizde beş altı yakın dostumuz olurdu, şimdi her birimizin sanal bazlı yüzlerce, hatta binlerce arkadaşı var. Paylaşımında nicel büyüklük tartışmasız, ama nitel gelişmeye bakıldığında aynı şey söylemek mümkün müdür? Dolayısıyla grup ilişkileri, iletişimi ve dinamiğine ilişkin kuram ve kavramların da yeni baştan ele alınıp değerlendirilmesi gerekiyor.

Bugünün Kamusal Alanı

Dijitalleşmeyle birlikte kamusal alanda da yeni bir yapılanma biçimi kendisini gösteriyor. Sanal kamusal alanlar doğmakta. Her birimiz bu sanal kamusal alanlarda çeşitli konularda görüş belirtmekte, tartışmalara katılmaktayız. Ancak bu kamusal alanlar ile geleneksel anlamda işleyiş gösteren kamusal alanlar aynı işi görmekte midir? Yani kent meydanındaki kafede bir araya gelip de insanlarla dünya veya ülke gündemini tartışmakla, sanal ortamda tartışmak son kertede aynı etkiyi yaratır mı acaba? Kaldı ki günümüzde artık kafelerde, kent meydanlarında, lokallerde dostlarımızla bir araya gelsek bile oturup hoş sohbet üç beş söz söylemek yerine her birimiz

ellerimizdeki akıllı telefonlara dalarak kahvelerimizi yudumluyoruz. Hem oradayız, hem değiliz. Garip bir ikilem.

Bilgi Zenginliği mi?

İşte dijital teknoloji çağı hiç kuşkusuz insanların hayatını çok çeşitli açılardan kolaylaştıracaktır. Robotların devreye girmesiyle insanlar evdeki ya da işyerindeki pek çok angarya işi yapmaktan kurtularak belki de daha entelektüel işlerle daha çok ilgilenme fırsatı bulacaklardır. Aynı şekilde dijital iletişim teknolojisi sayesinde bilgiye ulaşma ve bilgiyi paylaşma olanaklarımız üç beş yıl öncesine kadar hayal bile edemediğimiz boyutlara ulaşacaktır. Ancak elde edilen veya paylaşılan bilgi gerçek hayatta işimizi ne denli kolaylaştıracaktır? İnsanlık tarihi dijital çağa girerken bir yandan da bütün bu sorulara çok sağlam yanıtlar bulunmalıdır. Daha doğrusu stratejik olmak zorundayız. Dijital çağla çok daha iyi bir dünya mümkün olabilir, yeter ki insanlar daha iyi bir dünyayı istesinler ve bunun için gerekli önlemleri önceden alabilsinler. Yeter ki insanlık kendisini makinenin nesnesi haline getirmesin, özne kalabilsin.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknolojik gelişmeleri önlemek mümkün değil. İnsanlık kendi yaratıcılığına ve ilerlemesine hiçbir koşulda dur demez. İnsanın doğasında hep ilerlemek, hep daha iyiye gitmek vardır. Bu nedenle teknolojik gelişmeyi de, toplumsal değişmeyi de önlemek olanaksız ve gereksizdir de zaten. Ama hiç değilse bütün bu gelişme ve değişme sürecinde zararı en aza indirip yararı en çoklaştırmak için önlemler alınması gerekmektedir. Geleceğin daha sağlam kurulması için şimdiden çok akli başında stratejiler geliştirmek gerekiyor. Toplumsal yapının içerisindeki kurum ve kuruluşları, yapıları yeni baştan gözden geçirerek çağa uygun yeniden düzenlemeler yapmak gerekiyor.

En önemlisi de dijitalleşme süreci hızlandıkça özellikle bizim gibi gelişme sürecini genel düzeyde henüz tamamlayamamış toplumlarda bilgi gediği dediğimiz şey çok daha genişleyecektir. Toplumun bir kısmı kent ortamında söz konusu teknolojilere kolayca erişirken bir diğer kısmı hala sanayi döneminin, hatta feodal dönemin koşulları içerisinde yaşamaya devam ediyorsa, bu çok büyük bir sorundur ve çözümü için derhal önlem

alınması gerekmektedir. Bir toplumun gerçek anlamda refah toplumu olması, barışın ve uzlaşmanın toplum genelinde yaygınlık gösterebilmesi için toplumun her kesiminin çağın olanaklarından aynı ölçüde yararlanabilmesi, çağın gereklerine uygun yaşam koşullarına sahip olması gerekmektedir. Türkiye’de bugün hala yaşanmakta olan çatışmaların temelinde ülkenin bir tarafının liberal sisteme geçmiş olmasına karşın, diğer bir tarafının hala feodal dönemin izini sürüyor olmasından kaynaklandığı da dikkate alınarak geleceğin daha sorunsuz olması için sağlam ve doğru stratejiler geliştirilmesi gerekiyor. Eğer bunun önlemleri şimdiden alınmazsa ileride, örneğin yüzyıl sonrasında dünyada ve ülkemizde insanların bir kısmı uzay çağını yaşarken bir kısmı hala ilkel dönemleri yaşamaya devam edecek olursa ne dünyada ne de Türkiye’de kavga bitmez.

Aslında dijitalleşme bağlamında ortaya konulan ütöpik ve distöpik birtakım öngörüler de bu bağlamda ele alınmalıdır. Eğer insanlık aklını başına toplayıp geliştirdiği bu yeni teknolojileri güç yerine gelişme aygıtı olarak kullanırsa geleceğe daha ütöpik bakılabilir. Ama insanlar teknolojiyi güç aracı olarak kullanmaya devam ederlerse distöpik bir gelecek kaçınılmazdır. Seçim insanlığa kalmıştır. Daha demokratik, eşit olanakların mümkün kılındığı bir dünya ya da daha otoriter, eşitliksiz, mutsuzlukların çoğaldığı bir dünya.

KAYNAKÇA

Gere, Charlie (2002) *Digital Culture*, London: Reaktion Books.

Güngör, Nazife (2018) *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*, 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Miller, Vincent (2011) *Understanding Digital Culture*, New York: Sage Publication.

Siapera, E. (2011) *Understanding New Media*, london: Kindle.